

Fejes Ildikó

Vallási individualizáció a csíkszeredai katolikusok körében

A dolgozat fókuszában egy hagyományosan vallásos társadalom XXI.-ik századi vallásgyakorlói állnak. A vizsgált székelyföldi kisvárosban, Csíkszeredában a társadalmi változások a centrumokhoz képest meglehetősen lassúak, ugyanakkor az ezt követő vallásos változásokat a térség markáns és homogén vallásos jellege kiemeli. A dolgozat egy rövid elméleti áttekintést ad a társadalmi változások nyomán fellépő, a vallásosságot érintő változásokról majd pedig mélyinterjú vizsgálat eredményei alapján mutatja be a város premodern-külső valamint a modern-belső módon vallásos vallásgyakorlóit.

Fejes Ildikó szociológus és hitoktató, a Sapientia EMTE Csíkszeredai Karok Társadalomtudományi Tanszékének munkatársa, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktorandusa. Email címe: fejes.ildiko@yahoo.com

A II. vatikáni zsinat után a katolikus teológusok és vallásszociológusok által¹ egyik leginkább hangsúlyozott jelenség az, hogy a társadalmi változások maguk után vonják a vallásosság változásait is. A vallásosság és az egyházak jövője részben attól is függ, hogy a modernizációs folyamatokat követően a premodern társadalomra jellemző népegyházi vallásosságot – amely fő jellemzője a „társadalmilag áthagyományozott magatartásminta” – fölváltja-e „a személyes döntésre, meggyőződésre és elkötelezettségre” alapuló vallásosság (Tomka 1995:36–37). A vallásgyakorlók a modernizáció átmeneti időszakában két pólus között mozognak: egy részük még a „népegyház” fogalmával leírt vallásos kultúra tagja, a másik részéhez tartozók viszont már „környezetüknek ellentmondva átküzdötték magukat egy személyesen, világosan és visszaható módon felelős hitválasztáshoz” (Rahner 1994:22). A modernizáció kihívásaival szemben Rahner szerint az egyháztagok többségének az utóbbiak közé kell tartoznia: „Egy ilyen egyház lesz a jövő egyháza – vagy ha nem, akkor megszűnik létezni” (Rahner 1994:22).

A premodern és modern típusú vallásosság Kelet-Európára leginkább alkalmazható leírását Tomka Miklósnál olvashatjuk (2000). Az alábbiakban az ő nyomán foglalom össze a két típus közti leglényegesebb különbségeket.

1. Lásd többek közt Karl Rahner, Paul Zuhler, Tomka Miklós munkásságát.

Premodern vallásosság	Modern vallásosság
<ul style="list-style-type: none"> – elsősorban falusi környezetben élők jellemzője – az egyén beleszületik egy magától értetődően homogén vallásos világba, nem nagyon van lehetősége kilépni ebből – a vallásos szocializációt egyszerre közvetíti a család és a társadalmi környezet, a kettő összhangban van – a vallásosság főként az átöröklött kultúrában és a helyi társadalom rendjében gyökerezik 	<ul style="list-style-type: none"> – elsősorban nagyvárosi környezetben élők jellemzője – nincs egységes, társadalom által közvetített vallásos világszemlélet – a (vallásos) társadalmi kontroll megszűnik – az egyén számára megszűnik az egyértelmű, kulturálisan közvetített és gondolkodás nélkül elfogadott világkép monopóliuma – individualizáció és racionalitás: az egyénnek lehetősége és szabadsága van, ugyanakkor rákényszerül arra, hogy saját maga alakítsa ki világnézetét, tudatos és egyéni értékválasztásokat tegyen – a vallás a lehetséges értékek közül csak egy, amit az egyén választhat

1. táblázat. A premodern és modern vallásosság jellemzői.

A vallásosság külsőségesség/személyes elkötelezettség irányú kétpólusossága azonban már korábban megjelent a szociálpszichológiai irodalomban: Gordon W. Allport a vallásosságot a vallásgyakorlat motivációja, megnyilvánulási formája, élet- és személyiségszervező szerepe alapján két csoportra, kívülről és belülről vezérelt vallásosságra osztotta (1977:526). A két típus fontosabb jellemzői Allport nyomán a következők:

Külső vallásosság	Belső vallásosság
<ul style="list-style-type: none"> – a vallásos kultúra passzív befogadása és reprodukciója – nagymértékű formalizmus – a vallásgyakorlat elsősorban a szocializáció révén beépített szokás – tradicionális és tekintélyelvűség – fontos a környezet támogatása és elismerése 	<ul style="list-style-type: none"> – valláserkölcsei normák bensővé tétele – a vallás elemeinek az egyén személyiségének belső formáló ereje van – önállóság a vallás elemeinek értelmezésében – kreativitás és kezdeményező, újító készség

2. táblázat. A külső és belső vallásosság jellemzői.

Első látásra a hagyományos és a külsőleg vallásos, valamint a modern és belső módon vallásos emberek között jelentős hasonlóságok vannak. Ennek ellenére nem azonosíthatjuk teljes mértékben a két típust. A hagyományos vallásosságban ugyanis nem csupán külső, mechanikusan átvett elemeket találunk, hanem olyannyira belsővé tett vallásos világot is, amely képes kreatív és alkotó módon értelmezni saját szükségletei szerint a vallás hittartalmát, egyéni és közösségi megnyilvánulási formáit. Ahol az egyházi tanítás vagy maga az egyház fizikai közelsége egy kis úrt hagy, ott rögtön megjelenik a népi vallásosság kreatív, rendkívül fantáziadús, önmaga számára magyarázó és értelmet adó, kultikus cselekedetekben is megnyilvánuló alkotótevékenysége (lásd például Tánczos 2000). Hasonló módon egy modern közegben is lehet külső módon vallásos az egyén (például egy egyházi szervezet alkalmazottja), akinek – bár a maga modern vagy posztmodern módján korábban már elszakadt az egyházi vallásos gondolkodásmódtól és vallásgyakorlattól, és világi foglalkozást űz (például könyvelő, menedzser, műépítész stb.) – munkahelyi kötelezettségként vallásosnak kell mutatkoznia. Ebbe a típusba

sorolhatóak az ún. „civil vallás” képviselői is, akik társadalmi pozíciójukból adódóan, egy zömében vallásos környezet támogatását elnyerni óhajtván, hasznosnak tartják, ha vallásgyakorlónak mutatkoznak.

Úgy gondolom tehát, hogy a premodern/modern vallásosságtípusokat tovább árnyalhatjuk, ha a fogalompárt kiegészítjük a külső-belső vallásosság jellemzőivel. Az így kapott négy típusú vallásosság (premodern külső, premodern belső, modern külső és modern belső) elsősorban elméleti következtetés eredménye, kutatásomban ezek közül kettő létjogosultságát támasztom alá: a premodern külső és a modern belső típusú vallásosságét. A típusok kombinációjából kapott és az általam jellemzett két típus tulajdonképpen a premodern és modern tengely két szélső pontján helyezkedik el, így jellemzésükkel mintegy „kihangosított”, kisarkított képeit kaphatjuk a premodern és modern vallásosságnak.

A társadalom hagyományos, illetve modern volta, és tagjai vallásosságának premodern és modern jellemvonásai közt nagy vonalakban direkt kapcsolatot tételezhetünk fel.² Egy, a modernizációs átmenet folyamatában levő régióban, településen tehát elméletileg a premodern/modern átmenet vallásosságtípusai – mind a szélsőséges, mind közbülső jellemvonásait viselő egyének révén – egyaránt jelen vannak. Empirikus kutatásom terepeként tehát egy ilyen átmeneti állapotban levő székelyföldi várost, Csíkszeredát választottam.

Csíkszeredában és környékén a vallásosságnak hagyományosan fontos társadalmi szerepe volt – és van ma is. Itt a hagyományos paraszti társadalom világát, mindennapjait a homogén vallásos kultúra szervezte egységes egésszé. Ennek hatása annyira erős volt, hogy a vallás nem csupán a kultúra egyik összetevőjévé, hanem az egyéni és közösségi identitás fő alkotóelemévé vált. Természetesen a XX. századi gazdasági, társadalmi és kulturális változások Csík térségét sem hagyták érintetlenül. Csíkszereda a század hatvanas, hetvenes éveiben felülről, mesterségesen erőltetett iramban modernizált, többségében városlakóvá vált falusiak kisvárosává vált. Ebben a városban ma a hagyományos életforma és kultúra jegyei éppúgy megtalálhatóak, mint a modern életstílus nyomai, s a premodern és modern életformák és kulturális jegyek szinte egyidejű szimbiotikus együttélésben figyelhetők meg. Ezért a – a társadalmi változások által leginkább meghatározott – premodern/modern vallási típusok leírására kitűnően alkalmas közeg. Ugyanakkor Csíkszereda azért is kitűnő talaja a vallásszociológiai vizsgálatoknak, mert a vallásos jelenségeket a térség markáns és homogén vallásos jellege kiemeli és könnyen megragadhatóvá teszi.

A tanulmányt megalapozó empirikus kutatásnak két fő célkitűzése volt: igazolni, hogy a premodern-külső és modern-belső vallásosságtípusok léteznek, valamint az elméleti típusleíró jegyeket kibővíteni és további megkülönböztető jellemzőkkel ellátni.

Az elemzés alapját 2004 novembere és 2005 áprilisa között római katolikus vallásgyakorlók³ készült mélyinterjúk képezik. Az interjúalanyok kiválasztásakor a célzatos mintavétel eljárását alkalmaztam. Olyan interjúalanyokat választottam, akikről elméleti hipotézis, előzetes ismeretek és tapasztalatok alapján úgy véltem, hogy a leginkább alkalmasak a keresett típusok megjelenítésére.

2. Természetesen itt sem zárjuk ki teljes mértékben az „ellentét” jelenségeket: létezhet teljesen modern vallásosság egy alapvetően hagyományos társadalomban, és fordítva, modern, nagyvárosi környezetben is megtalálhatók konzervatív, hagyományőrző és premodern módon vallásos egyének és közösségek.

3. Vallásgyakorlók alatt olyan személyeket értek – akik hetente vagy kéthetente vesznek részt szentmisén. Természetesen a szentmise-látogatás gyakoriságának indikátorán túl, ők a vallásosság számos más dimenziója mentén is lényegesen elkülönülhetnek a nem vallásgyakorlóktól.

A PREMODERN ÉS KÜLSŐ MÓDON VALLÁSOS VALLÁSGYAKORLÓK

Énszerintem nem azért járunk misére, hogy kapjunk valamit, nekünk misére kell menni. Igen, kell menni... legfontosabb az, hogy vasárnap egyszer, és utána ünnepnapokon is. (T. P.)

Aki templomba nem jár, aki bűnbánatot nem tart, aki a Jóistent nem szereti, aki a Jóistenbe nem hiszen, akkor az nem es, nem es tudom, hogy milyen ember. Azt még lehet embernek nevezni? (T. K.)

Vallási szocializáció

Minden vasárnap kötelező volt menni misére. Szó sem lehetett arról, hogy hiányozzunk. (Cs. L.)

Az elméleti hipotézis szerint a premodern vallásosságú ember nagy valószínűséggel hagyományos, falusi közösségben és vallásos családban töltötte el gyerekkorát. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy valakiből nem válhat premodern módon vallásos ember, ha városban nőtt fel, vagy ha szülei nem voltak vallásosak, de az előző kategóriából sokkal nagyobb valószínűséggel kerülnek ki a típusra jellemző módon vallásos emberek. Rájuk tehát általában nagy hatást gyakorolt a vallási szocializáció: az, hogy gyermekkorukban természetes, magától adódó vallásos atmoszféra vette őket körül.

Az idetartozók körében a „családod (környezeted) vallásos volt-e” típusú kérdésekre zömmel igen a válasz: a szülők, nagyszülők közül valaki vagy akár az egész család vallásos volt:

Azt kell mondjam, hogy igen. Mert ott ha egyszer lehetséges volt, s nem volt olyan probléma, akkor minden misére el szoktak menni... (L. M.)

Az interjúalanyok gyerekkori visszaemlékezései két motívum szerint választhatók szét. Egyik részük kedves, nosztalgiaóra okot adó emlékként őrzi a gyerekkor vallásos történéseit, míg a másik részük főként a gyerekkor vallásgyakorlat kényszerszerűségét emeli ki, azonban legtöbbször ez a kényszer nem bántó számukra, hanem sokkal inkább a természetes, magától értetődő szabályok kényszere, jóllehet fontosnak tartják megjegyezni, hogy e tekintetben nem adatott számukra választási lehetőség:

Olyan sokan voltunk, hogy egy nagy csoport gyermek, s mindig mentünk énekelni. S ez mindig megvolt, s nekem minden karácsonykor eszembe jut, hogy milyen jó is volt akkor, amikor mentünk énekelni. (S. A.)

Nálunk a családban vasárnap misére kellett menni, ha akartál, ha nem. (T. P.)

Azonban mindkét csoport számára a legfontosabbnak a vallásosság természetessége, magától adódó jellege bizonyult:

Amióta én az eszemet tudom, [a vallás] mindig szerepelt. A nagybőjt is, a nagypéntek is, az egész vallásos nevelés, az egész életfelfogás ezen keresztül történt. (I. L.)

A közösségi vallásgyakorlati formákon túl a vallásosság mindig megjelenik a belső, személyes térben is, egyrészt a kötelező, napi imádság, másrészt a lakberendezési tárgyak között a vallásos szimbólumok révén. Ez azonban nem föltétlenül társul a vallásosság belső átélésével is. Legáltalánosabb megközelítésben itt csupán arról van szó, hogy a napi imádság része a megszokott, napi rutincselekvéseknek, csakúgy, mint számtalan más teendő, ami hozzátartozik az élet természetes és szükséges napi rendszeréhez. Gyerekkorukban mindannyiukat megtanították imádkozni, az esti, lefekvés előtti ima szinte kötelező volt, tudniuk kellett a kötött, „hivatalos” imákat annak ellenére, hogy gyerekként ezek tartalmából nem sokat érthettek meg. A hangsúly az imádkozás tényén és nem belső tartalmán volt.

K: Otthon a családban megtanították-e imádkozni?

V: Hát hogyne! Kicsi gyermek korom óta.

K: Ki tanította?

V: Hát nagymamám s anyám. Nekik több idejük volt velem foglalkozni, mint a férfiaknak. (...)

K: S milyen imádságokat tanítottak?

V: Általában mindent. A legfőbbeket. S most is ejsze minden házban ezeket tanítsák. A legfőbbeket. Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy. Ezeket a fontosabb... S tanítottak... sok mindent.

K: S akkor otthon este imádkoztak?

V: Hát gyermekkoromban ezt nem szalaszthattam el! (L. M.)

K: Tanított-e valaki imádkozni a családban?

V: Igen. Édesanyám. Hát legelőször is arra emlékszem, hogy aztot tanultuk, hogy „Az én szívem kicsike, nem fér bele semmi se, csak a kicsi Jézuska és a drága Szűzanya, Ámen.” Amikor már nagyobbak lettünk, akkor már az Üdvözlégyet, Miatyánkot, Hiszekegyet, ezeket tanította meg édesanyám, s azután persze jártunk hittanórára. (S. A.)

A gyermekkorban megtanult imák, ezek sorrendje, az imádkozás időpontja és módja sokuk számára felnőttkorban is irányadó maradt: ma is ugyanúgy imádkoznak, mint gyermekkorukban.

Még amiket édesanyám megtanított gyermekkoromban, azokat mondom el minden este. (Cs. L.)

Este nem feküdtünk le, amíg nem imádkoztunk. Még most is azt a sorrendet betartom. Miatyánk, ki vagy a mennyekben, Üdvözlégy Mária, Most segíts meg Mária és hogy a Jóisten segítse meg édesanyát, hogy gyógyuljon meg. Mindig ezzel feküdtünk le. (K. E.)

A fizikai környezet, a lakberendezés tárgyai között – átmenetként a díszítőelemek és használati tárgyak között – e vallásgyakorlók esetében mindig megtalálhatóak a keresztek és a szentképek. Jelenlétüket nem lehet megkérdőjelezni, ottlétük nem személyes döntés kérdése, magától adódóan kötelezőek. És pontosan egyértelmű természetességük miatt nehéz indokolni jelenlétüket. Azért vannak ott, mert „Ez hiányozhatatlan dolog! (...) Ez belénk van nevelve! S ez így helyénvaló!”, bár néha kísérletet tesznek, hogy számomra kissé logikátlan módon megmagyarázzák: „Bár egy kereszt legyen. Mert azt szokták mondani, hogy minden háznak van keresztje.” (L. M.)

Nem kívánom részletezni a szakrális tárgyakat övező összetett vallásantropológiai és valláspszichológiai jelenségeket, a következő interjúrészlettel csupán rövid utalást teszek ezen tárgyak lehetséges sokoldalú funkciójára:

K: Kereszt van-e a házatokban?

V: Hányat mondjak?

K: Hány van?

V: Hát én nem tudom neked most felsorolni, hogy hány van, de minden szobába van... E, hogy mondjam, szent kereszt egy, asszem kettő van, de minden szobába szentképek vannak, olyan nagyok.

K: Miért fontos, hogy az legyen a házban?

V: Hát én nem tudom, akinek nincsen szentkép a házába, az hogy veszi azt, hogy a drága Jóistennel tud kommunikálni, vagy közel állhat-e, de akkor a fal oldalának imádkozok-e én? Vagy a szent keresztnek vagy annak a szentképnek. (T. K.)

Máskor a szülői ház vallásos szimbólumai egyszerűen belesimulnak abba a nosztalgikus emlékezésbe, ami a gyermekkort széppé varázsolja.

Igen, igen, mindig volt. Úgy ahogyan emlékszem, édesanyámnak is Mária-kép és Szent József-kép. Mindig egyik az egyik ágy fölé volt téve, s a másik a másik ágy felé. S akkor azután jöttek ezek az újabb szentképek, ez a Szent Család és az Úrvacsora, de régebből való képek voltak nekünk, nem ezek a szép hogyishívjakok, de azok is szépek voltak. És volt egy ilyen angyalkás kicsi képünk, ilyen háromszögű rájába volt betéve, és arra úgy emlékszek! Úgy tetszett nekem, hogy úgy a hídon ment keresztül az angyalka... (S. A.)

Vallásgyakorlás

Kicsi koromban parancsolták, hogy menjek templomba, aztán nagykoromban mentünk megszokásból. (Cs.L.)

Ha a premodern vallásosság külső vallásossággal társul, akkor a hívő ember figyelmét elsősorban a normák és a vallásgyakorlás pontos teljesítése köti le. És itt nem csupán arról van szó, hogy mindaz, ami külső szemmel nézve megfigyelhető, követhető, számon kérhető az kötelező fontossággal bír számukra, hanem a szokás, a rutin hatalmán túl arról is, hogy a vallásgyakor-

lás éppúgy az élet természetes kelléke, mint mondjuk a vasárnapi ünnepi ebéd. Természetesen az interjúalanyok általában nem azzal magyarázzák vallásgyakorlásukat, hogy mások bírálattól tartanak – ők viszont gyakran megszólítják másokat: „Van, aki csak formálja, hogy olyan vallásos vagyok, érted-e?” (T. K.) –, és a vallásgyakorlás szokásjellegét is csak ritkán emelik ki. Mindezekkel szemben leginkább az isteni és egyházi tekintéllyel, törvénnyel indokolják templomba járási szokásaikat:

V: Ha istenfélő emberek vagyunk, akkor a házába el kell menni. (...)

K: Mi az, ami a legjobban hiányzik, ha nem tud elmenni?

V: Hát úgy érzem, hogy valamit elhanyagoltam. (L. M.)

Ne, máma szombat, nem mentem el, vasárnap, nem mentem el, elmeek akkor hétköznapi. (...) Van, amikor elmarad, én hétköznapi bémenyek a templomba, egyet imádkozok, s akkor Szent Antalhoz teszek egy nihán lejt, s akkor tudom, hogy egy kicsit úgy az a nehézség lemeen. Na de van, aki nem így gondolja... (T. K.)

A hétről hétre megismétlődő vasárnapi szentmisében számukra leginkább a misén való jelenlét a fontos, s az is előfordulhat, hogy a misének mágikus erőt tulajdonítanak. A mise minden szavának fontos szerepe van számukra, még akkor is, ha nem értik azok jelentését. Az sem tilos, sőt ajánlott, hogy a pap szavait ismételjék.

Me te úgy tudd meg, hogy én nem tudtam magyarul imádkozni. Én most es románul imádkozok. Na, addig mentem misére, hogy... ha mondják, én es mondom utánnuk. S aa... Van olyan es, hogy a pap bácsival, es mondom, na. Hogy magyarázzam? Úgy akarom, hogy... én tudjak mindent. Mikor bémész szentmisére, ettől kezdődik s ennél végeződik s kész, kalap. De én, hogy mind édesanyám es, románul nem tudott, elment az ortodox templomba, de amit a pap mondott, es minden szót tudott, s amit az emberek mondtak es, mit énekeltek, onné es minden szót tudott. Na, úgyhogy én es valahogy úgy gondolom, hogy azé az Isten nem ver meg, hogyha én tudok mindent, mindent. Húsz év alatt lassan-lassan megtanultam, meg közbe itt-ott elakadok, hogy nem tudom, de... Mondják, s akkor mondom én es. (T. K.)

A misében leginkább az énekeket, az olvasmányokat és a papi prédikációt kedvelik.

K: Mi a legjobb a misében, mit szeretsz a legjobban benne?

V: Azt, én azt szeretem, hogy mondjam, azokat a szép énekeket... S amikor a pap bácsi felolvassa az evangéliumot, a... Hogy mondjam? Első perctől, amikor bűnbánatot kell tartani, akkor tudom, hogy na, most figyelj oda, s gondold magadra. A drága Isten hogy bocsássa meg, én legalábbes így gondolom na, én nem tudom, hogy mindenki ilyen-e, mikor a szentmise megkezdődik, s a pap bácsi olvassa fel a... Szentírást, mit tudom én, hogy... szentleckét, akkor hogy figyelj oda. Akkor tudod mánn úgy magadba következtetni, hogy mit olvasott fel, s

miről van a prédikációba a szó. Amit fog prédikálni. Na, akkor meghallgatod a prédikációt, s akkor osztán utánna azokat a szép énekeket s az imádságokat.
(S. A.)

A modern és belső módon vallásos személyekkel ellentétben szinte soha nem említik meg a mise dogmatikailag legfontosabb részét, Krisztus áldozatának fölelevenítését, a kenyér és bor átváltoztatását és az áldozást. Ennek – feltételezésem szerint – többrétű oka lehet. Egyrészt az átváltoztatás olyan misztérium, aminek megértése lehetetlen, vagy legalábbis nehézkes, így beszélni sem könnyű róla. Másrészt olyan szentséget vagy szent szimbólumot jelenít meg, amelyet szerintük beszennyezni nem szabad még egy olyan profán cselekedettel sem, mint az emberi beszéd. Harmadrészt – és ezt tartom a legfontosabb indoknak – a misének ez a része a legbensőségesebb és legszemélyesebb. Ez készíteti az egyént leginkább a személyes kapcsolatfelvételre, a belső átélésre. Az utolsó vacsora felidézése Krisztus kínszenvedésére és áldozatára is emlékeztet, a hívőt arra készíteti, hogy átgondolja, átelmélkedje a saját helyét és szerepét az üdvörtörténetben, és a szó szoros értelmében egyesüljön Krisztussal, ennek testének befogadása, az áldozás révén. A külső módon vallásos ember számára azonban pont ez a személyes kapcsolat a legidegenebb és legmellőzhetőbb aktus a vallásgyakorlatban. Áldozni a lehető legritkábban áldozik, és ezt is főként egyházi előírás nyomására. A gyónást szigorúan összekapcsolja az áldozással, a gyónás elsősorban mint az áldozás mechanikus szükséglete jelentkezik.

A premodern vallásosságú ember tehát szigorúan csak a gyónást követően áldozik. A következő interjúrészletben szépen körvonalazódnak a premodern és külső módon vallásos emberek viszonyulása a gyónáshoz és az áldozáshoz. Egyrészt annak ellenére, hogy a megkérdezett minden vasárnap templomba jár, csak nagy ünnepeken áldozik:

K: Ön minden vasárnap templomba jár. Milyen gyakran szokott áldozni?

V: Minden nagy ünnep előtt. Vagy ha temetésre elmegyek, vagy nemtudommiféle... a rokonsághoz.

Másrészt a gyónás és áldozás kötelező jellegű („Ha egyszer gyónik az ember, akkor áldozni is kell”), harmadrészt az interjúalany csak bizonytalan, homályos választ tud adni arra a kérdésre, hogy miért nem áldozik gyakrabban. Az emberi gyengeségre hivatkozik, de ez nem ad választ arra, hogy akkor miért nem gyónik gyakrabban. Válaszában sejtésszerűen megjelennek a „szent” tabujellegére utaló jelek is.

K: Egyszer áldozik gyónás után, vagy többször?

V: Én egyszer szoktam. Ez az igazság, hiába mondanám, hogy többször.

K: S azért egyszer, mert úgy érzi, hogy a következő vasárnapig már vétkezett?

V: Hát vétkezünk, mert ilyen emberek vagyunk. Senki sem mondhatta el magáról, hogy olyan tökéletes, hogy nem vétkezik. Nekem ez a véleményem! Istenfélő ember vagyok, de ezt kell mondjam, s így... Ez az őszinte beszéd! Mindnyájan vétkezünk, olyan nem létezik, hogy ne vétkezzünk. Ez az én felfogásom.

K: S ha vétkezünk, akkor már nem járulhatunk többet áldozáshoz.

V: Nem érdemes. Rosszat csinálunk avval csak...

K: Miért?

V: Hát az már nem... Ha egyszer már nem tiszta valami, akkor ne kelljen a ... szentkenyér se!

K: Tehát az Úristen megharagszik, ha...

V: Szerintem igen! Hát evvel megbántuk!(...)

K: Ha véletlenül egy nagyobb bünt követ el, akkor úgy is elmegy gyónni, ha nincs egy nagyobb ünnep?

V: Hát ilyen még nem fordult elő!” (L. M.)

Istenkép

Hogy őszintén elmondjam, ha Ő nem volna... a világ se volna, az emberek se volnának, de hogy tud neki akkora hatalma lenni, hogy az egész világot... s mindenkinek megadja, ami kell... (T. K.)

A premodern és külső vallásosságú személyek istenképe leginkább egy hatalmas urat idéz, akinek irgalmát és segítségét a vallásgyakorlás révén lehet elnyerni. Többnyire nem személyes, megszólítható Istenről van szó, hanem egy távoli és megközelíthetetlen – emberszerű – úrról, akinek óriási tekintélye és hatalma van felettük, de aki gondoskodik rólunk.

K: Mit gondol arról, hogy milyen a Jóisten? Hogyan jellemezné őt?

V: Hát mint egy igazságos ember. Egy határozott, igazságos ember.(L. M.)

Ezt az Urat elsősorban kiengesztelni kell, és ezt oly módon lehet, ha betartjuk a vallási előírásokat, és sokat imádkozunk. Az interjúk visszatérő motívuma az, hogy az Isten–ember kapcsolatnak kétoldalúnak kell lennie. Az ember részéről a már említett kiengesztelési formák betartása a fontos, melyért cserébe Isten segítségét lehet elnyerni.

K: Vannak-e Istennek elvárásai irányunkba?

V: Hát hogyan volnának! Me ha segít minket, akkor mi is... (L. M.)

A végtelenül hatalmas Isten ideig-óráig türelmes, vagyis eltűri, ha segítségéért cserébe nem kap viszonzást az embertől, de haragja előbb vagy utóbb felülkerekedik türelmén.

Én úgy jellemezném (a Jóistent), hogy a drága Jóisten nem tudom, hogy még hogy tart a földön. Ezt a sok rossz embert. (...) Én legalábbes így gondolom, hogy, hogy a Jóisten es hogy tudja még tovább bírni... Hogy tud mindenkin-mindenkin segíteni, s mü, vissza... hogy mondjam... Hogy mü neki valamit csináljunk, semmit. Ho hogy mü imádkozunk, bűnbánatot tartunk, misére járunk, ez. Me egyebet nem tudunk csinálni, nekünk nincsen az a hatalmunk, mint neki. De ő ha akar, akkor osztán csinál itt... Mindenhol. Há nem? (T. K.)

A büntetést elkerülni és az Istennel való jó viszonyt fönntartani úgy lehet, ha eleget tesznek elvárásainak, amely elvárások szerintük leginkább a vallásosság külső cselekedeteire vonatkoznak, mint amilyen a szentmise-látogatás, a napi imádkozás stb.

K: Vannak-e elvárásai az Istennek?

V: Vannak. Én nem tudom, de én így gondolom az én eszem szerint, hogy van. Hogy legalább... egy hétvégén, ha máskor nem es, menjél el szentmisére, legalább imádkozzál, itthon reggel s este, én így gondolom, hogyha azt a Bibliát vagy valami másik szentkönyvet... Újszövetség s Ószövetség, s ezeket ha nem olvasod es, de ö... De valahogy hétvégén legalább, legalább hétvégén menjél el misére, tartsál bűnbánatot, imádkozzál reggel s este, ezt (...) Nem tudom, hogy mit gondol, vagy nem tudom, hogy milyen, me nem láttam, de legalább ennyit, ennyit vele szembe es kell tenni, mikor örökké-örökké csak kérjük, kérjük, kérjük. (T. K.)

Ha az egyén elismeri Isten feltétlen hatalmát, és eleget tesz vallási kötelezettségeinek, akkor (és csakis akkor) nem kell tartania Isten büntetésétől. Néha megjelenik Isten „megbocsátó” tulajdonsága is, de a kiengesztelődés csak akkor történik meg, ha a hívő tiszteletben tartja Istent.

K. Kell-e félni a Jóistentől?

V: Hát nem bánt minket, ha egyszer úgy próbálunk... és hiszünk benne!

K: Tehát nem kell félni...

V: Hát én úgy gondolom, hogy ha tiszteletben tartjuk, akkor nem...

K: Tehát nem büntet meg minket.

V: Isten megbocsát, ezt szokták mondani. S ezt tartjuk. De kell tiszteljük, s akkor nem kell félni. (L. M.)

Látásmódjuk szerint akit Isten megbüntet, az többnyire meg is érdemli. A következő interjúrészlet segítségével rögzíteni tudjuk az Isten–ember kapcsolat fontosabb szabályait:

K: Szokott-e megbüntetni a Jóisten?

V: Hogy magyarázzam neked? Megbüntetni engemet még így, hogy észrevegyem, hogy megbüntessen, meg nem vettem észre, hogy büntessen, de.... [Isten azért nem büntetett meg mindeddig, mert] reggel öt órakor a fürdőbe letérgyelek, s keletre nézek. Ott egyet imádkozok, s aszondom, hogy drága jó istenem, segélj meg, s ne hagyjál el.

Ha tehát Isten büntet, akkor annak legnagyobb valószínűséggel az az oka, hogy az egyén nem tett eleget a vallásgyakorlás előírásainak, így ebben az esetben meg is érdemli a büntetést.

Aki úgy veszi tudod, hogy na, most az Isten megbüntetett, vagy ilyen formába, nem néz vissza, hogy vajon én milyen es voltam? Imádkoztam vagy misére jártam, vagy nem jártam sehova. Örökké csak kárinkodtam, vagy ezt csináltam vagy azt csináltam, lehet, nem tudom. Ezt nem tudom. De, mondjuk, hogy az olyanok nem es árt... (T. K.)

Isten ugyanakkor néha kifürkészhetetlen is lehet, „igazságossága” emberi szemmel tekintve tartalmazhat ellentmondásos elemeket is: nemcsak azokra „mér” ki büntetést, akik ezt meg-

érdemlik, hanem azokra is, akik „elbírják a nehézséget”. Ez az egyik útja annak, hogy a hívő feldolgozza magában hitével kapcsolatos belső ellentmondásait. Egyrészt racionálisan úgy gondolja, Isten azokat bünteti, akik megérdemlik, másrészt pedig – hitének elvesztése nélkül – magyarázatot kell keresnie saját életének nehézségeire, tragédiáira.

K: Mit gondolsz, milyen a Jóisten?

V: Hatalmas. Azt hiszem, mindenkire mér. Ki mit megérdemel. Nem tudom, mit mondjak. Mindenkire, azt hiszem, annyit mér, amennyit megbír. (K. E.)

A premodern ember istenképébe gyakran keverednek dualista elemek: számukra nem csak a Jóisten létezik, hanem annak ellenkező pólusa is, a megszemélyesített Rossz. Az interjúk során sokszor az volt a benyomásom, hogy az interjúalanyok számára a Rossz talán kevésbé elvont és távoli, mint a Jóisten, személyesebben van jelen a mindennapi életben, annál közelebb tud kerülni az emberekhez, hiszen „az ördög a farkát beteheti” az emberek életébe, és az ördög uralkodása okozza, hogy „egyik a mászt megennőnk, vagy egyik a mászt egy kalán vízbe megnyúvasztanánk...” (T. K.) A rosszban és a gonosz ellenségekben való hit lehet Isten időnkénti „irracionalitása” mellett egy másik mód arra, hogy az ember megmagyarázza az életben jelen levő nehézségeket.

Ellenségeim vannak. Mindig arra kérem a Jóistent, hogy szabadítson meg tőlük. S a rossz emberektől, a gonoszoktól, mert vannak. (K. E.)

Szakerális kommunikáció

Csak azt nem tudom elképzelni, tudod, hogy ő es egy személy... (T. K.)

A premodern és külsőleg vallásos ember nehezen tud szabadon kommunikálni Istennel. Szakerális kommunikációját egyfajta „szegénység” jellemzi, hiszen egy távoli, megközelíthetetlen és hatalmas Istent, akivel soha nem volt személyes kontaktusa és találkozása, nem lehet személyesen megszólítani. Kötött és rögzített imákra van tehát szükség, amiket azért kell elmondani, mert „tartozunk neki ezzel” – ily módon lehet kiengesztelni őt és elnyerni támogatását. Az imádkozás „minőségét” leginkább a mennyisége szabja meg, ezért számon kell tartani az elmondott imák számát is.

Ötször elmondom az Üdvözlégyet, vagyis a legelső a Szívem első gondolatja. Öt Üdvözlégyet, akkor elmondom a Miatyánkot és a Most segíts meg Máriát. S magamba foglalom, hogy mindig segítsen meg, mert gondjaim vannak. (K. E.)

Ugyanakkor – amint már a vallásos szocializáció elemzésekor jeleztem – az imádkozás „kötelező” voltát enyhíti és feloldja az imádkozás szokássá és rutincselekvéssé való alakítása. A megszokás és az imádkozásnak az élet napi ritmusába való beillesztése segít megvédeni a hívőt attól, hogy elfelejtse a napi imát. Imádkozásra nagyon sok helyszín, időpont és melléktevékenység megfelel, fontos azonban, hogy mindig ugyanakkor, ugyanazt a tevékenységet végezve történjen az imádkozás, hiszen ez biztosítja a folytonosságot és az állandóságot, azt, hogy az ima a napnak

megszokott, természetes (és rutinszerű) alkotórésze lehessen, akárcsak sok-sok más tevékenység. Imádkozni lehet tehát akár fogmosás közben:

...a rádiót megindiccsuk, s akkor mondják reggel öt órakor a Tatál Nostrut, a Miatyánkot, s ha a fürdőbe vagyok, me ugye kell készülni, akkor az ajtót nyitva hagyom, s mosom a fogamot, s mosakodok, s mondom. Mondom a Miatyánkot... (T. K.)

vagy a munkahelyre vezető úton is („reggel, amikor kilépek az ajtón, a suligi imádkozom”), de a legtermészetesebb időpontja este, lefekvés előtt van:

Hát az esti imákat. Lefekvéskor. Erre tanítottak, s most is... ezt csinálom. (L. M.)

A premodern, külső módon vallásos ember elsősorban azért imádkozik, hogy ne veszítse el, illetve megnyerje Isten támogatását. A vallás és Isten számára egyfajta menedék. Főként a bajban fordul Istenhez, és a kötött imákon kívül a kérő imának juttat túlnyomó szerepet. Itt is nyomon követhetjük a világ elrendezésének egyszerű és természetes szabályszerűségeit. Az ebbe a típusba tartozó hívők más típusokhoz (például a modern és külső módon vagy akár premodern és belső módon vallásosakhoz) képest⁴ szinte soha nem azt kérdezik, hogy Isten miért engedte meg a baj megtörténését, hanem arra helyezik a hangsúlyt, hogy Isten a bajban megsegítette őket. Így egyszerűen, természetesen és ellentmondásmentesen áll helyre a világ rendje.

...látom, ha valami baj van, akkor csak hezza fohászokodunk, nem máshoz! Nem mondjuk, hogy Ceaușescu, vagy bár e kelne fel, vagy a kelne fel, és segítsen rajtunk, mert... Ahogy látom: csak a kezét üsse meg az ember, s aszongya, hogy „Jaj Istenem!” K: És ha baj van, akkor segít az Isten? V: Hát én úgy gondolom, met... Ha valakinek volt baja, nekem vót, s örökké hozzá fohászokodtam, s segített. (L. M.)

Én örökké azt mondom, édes drága jó Istenem, segélj meg, s adjál nekünk erőt s egészséget... (...) Én ha aszontam, drága jó Istenem, segélj meg, ingemet örökké megsegített. Vaj így, vaj úgy, vagy amúgy. (T. K.)

S magamba foglalom, hogy mindig segítsen meg, mert gondjaim vannak. (...) (Kérem) hogy tegyen valami csodát. Mindig csak a bajaimot belefoglalom az imádságba. (K. E.)

4. A premodern és belső módon vallásos ember értelmét keresi a bajnak és tragédiának. Egyik megtalált válasz lehet az, hogy a „megpróbáltatások több hitet öntenek az emberbe” (K. I.). A modern és külső módon vallásos ember ezzel szemben – meglátásom szerint – föllázadhat Isten ellen egy tragédia bekövetkeztekor, és elvesztheti hitét.

A hit állandósága

Én nem tudok mondani változást, met én ahogy tanultam, pont abban a formában próbálom csinálni. Ahogy nekem tanították annak idején. És én is így próbálom tanítani! (L. M.)

Ha a premodern vallásosság külső vallásossággal társul, akkor az egyén egyik fontos jellemvonása az, hogy – ha a külső környezet (és itt elsősorban vallásos mintát hordozó környezetre gondolok) nem változik jelentősen, akkor – az egyén hite és vallásgyakorlása sem változik. A gyermekkorban elsajátított vallásos kultúra és az ebből fakadó gyermeki hitrendszer rögzül és állandóvá válik. A vallási értékek és hittételek soha nem kérdőjeleződnek meg, mert a külső módon vallásos személy életében ezek nem válnak belső értékekké. Soha nem vizsgálják fölül önállóan hitük tartalmát és vallásgyakorlásuk formáit; hitük és vallásos meggyőződésük változatlan maradt életük folyamán. Felfogásukban Isten és az Istennel való kapcsolat olyan abszolútum, amely nem változhat semmilyen irányba.

Sokan nem is értik azt a kérdést, hogy „Hogyan emlékszel vissza, voltak-e valamilyen változások a vallásosságodban, Istennel való kapcsolatodban gyermekkorod óta?”

V: Hogy értsem, hogy változások?

K: Hát hogy jobban vallásos voltál, vagy kevésbé, vagy mindig ugyanolyan volt ez.

V: Mindig ugyanolyan volt. (K. E.)

Nem. Nekem ugyanaz. Ugyanaz volt, ugyanaz maradt. (T. K.)

Kapcsolat az egyházzal, egyházkép

K: Valamit változtatnál-e az egyházon?

V: Jaj, az egyházon? Nem... Minek?” (T. K.)

A premodern ember „egyháziasan vallásos”. Számára fontos az egyházi tekintély kiemelése, hiszen az egyház annak a tekintélyes és hatalmas úrnak a földi képviselője, aki szent és változatlan. Így az egyházon sem kell semmit változtatni, hiszen tulajdonképpen olyan valaminek a megtestesítője, ami objektívan is, és az egyén hozzá fűződő viszonyában is változatlan.

K: Tétélezzük fel, hogy ma este kapna a kezébe egy varázspálcát, és holnap reggelre mindent megváltoztathatna a saját elképzelése, vágyai, kedve szerint az egyházban. A papot, a templomot, az embereket... Mindent. Milyen egyházat teremtene holnap reggelre?

V: Én csak ilyet, ilyet most jelenleg nekünk van! Nem változtatnék semmit.

K: Semmit?

V: Semmit. (L. M.)

Az egyedüli dolog, amit kissé szégyenkezve el mernek mondani, hogy talán jó lenne a katolikus papoknak is megnősülni.

K: Hogyan látod az egyház működését?

V: Hát... nincsen nekem kifogásom az egyház ellen. Nincs.

K: Változtatnál-e valamit az egyházban?

V: Hát például... Nem változtatnék egyebet, csak eztet a papok... Hogy a katolikus papok is nősüljenek meg. Ennyit. Mert annyi gond van, s annyi mindent lehet hallani. Annyit változtatnék, hogy mint ahogy a református papok is megnősülnek, s más vallású papok is megnősülnek, ezek is megnősülhetnének. (S. A.)

K: Valamit változtatnál-e az egyházon?

V: Az egyházon?

V: Hát megengedném, hogy nősüljenek meg a papok. Na ezt. Más egyebet nem, mert úgy rendjén van. (...) Ugye, a katolikus papok, akik nem nősülhetnek, s ha meg volna engedve, talán nem volna ennyi botrány. S akkor ez valahogy kicsit az egyházat s a vallást... S kár volna, hogy pont az ilyen történelmi egyházaknak hátulütője legyen, na, mert hát botrány van örökké. (K. I.)

A MODERN ÉS BELSŐ MÓDON VALLÁSOS VALLÁSGYAKORLÓK JELLEMZŐI

Akkor én magamnak alakítottam ki lényegében egy istenképet. Ami tetszett, amit szerettem, ami közel állt hozzám. S tényleg megéreztem a személyes találkozást Istennel. (Cs. J.)

A modern világ átlagemberét környezetének hatásai kevésbé készítetik vallásgyakorlásra, mint a premodern világot. A vallásosságot külső mezként magukra vevők száma ebben a kategóriában elenyésző, legfeljebb azon embereket jellemzi, akik társadalmi pozíciójuk megtartása érdekében tartják fontosnak a vallásosnak mutatkozást. A modern ember saját döntése és saját belső készítése alapján vallásos. Ha a vallásossága mellett még rendszeres vallásgyakorló is, akkor nagy valószínűséggel a belső módon vallásos emberek jellemvonásaival rendelkezik.

Vallási szocializáció

Édesanyám akkor úgy hébe-hóba eljárt misére, édesapám egyáltalán, nálunk meg az volt, hogy habár nem jártak misére, de mi azért menjünk el szépen hittanóra, menjünk el húsvétkor, karácsonykor misére... (Cs. P.)

Én vallásosan nevelkedtem, de nem valami nagyot mondott nekem. Olyan távolinak éreztem az Istent magamtól. (P. M.)

A modern vallásgyakorlók gyermekkorukban nem kaptak minden esetben szigorú vallásos nevelést. Nyilvánvalóan az, hogy Csíkban nőttek fel, természetessé tette számukra azt, hogy a makrokörnyezet teli volt vallásos elemekkel, de a családi mikrokörnyezetben nem minden esetben találkoztak rendszeres és következetes vallásgyakorlási mintákkal. A társadalom vallásos mintái és „követelményei” azonban még ezekben az esetekben sem maradtak észrevétlenek, hiszen alig találunk olyan – ma vallásgyakorló – személyt, aki ne járt volna hittanórára, ne lett volna elsőáldozó stb.

Természetesen a modern módon vallásgyakorló személy is kaphatott gyermekkorában premodern mintákat hordozó vallásos nevelést (olyanok ma valószínűleg még kevesen vannak, akiknek szülei modern vallásgyakorlók lettek volna). Ebben a tekintetben kiemelkedően fontos lehet a nagyszülők szerepe: ha a szülők többnyire a vallástalan és vallásüldöző ideológiát közvetítő iskolarendszerben és a „negatív modernizáció” korában nőttek fel, részben vagy teljesen elveszíthették vallásosságukat. Ők már „nem éltek meg annyira, tehát nem ilyen mindennapi katolikusok voltak, hanem inkább minden vasárnapi katolikusok.” (K. M.) De az a rendszer, amely „modern” gyermekeket kívánt fölnevelni, ugyanakkor „modernítésével” nagyon gyakran olyan generációs űrt eszközölt ki, amelynek következtében a dolgozó anya helyett a gyerekek felügyeletét – és ezzel együtt világnézeti szemléletének kialakítását – a nagyszülőkre bízták.

Nekem a szüleim nem olyan vallásos emberek. Viszont én sok időt töltöttem el a nagyszüleimnél, akik Csíksomlyón laktak – Isten nyugtassa őket, már nem élnek –, és a csíksomlyói kegytemplomba nagyon sokat jártunk. Én azóta is ide szeretek járni, megvan ez a gyerekkori emlékem. Ennek köszönhetően vallásosabb ember vagyok, mint a szüleim. (P. Cs.)

A nagyszülők tehát fontos eszközei lehetnek a vallási szocializációnak. Az volt a szokása nagytatámnak, hogy minden unokáját este letérdepeltette az ágy mellé, szembefordultunk a szentképekkel, és elkezdtük mondani a Miatyánkot. Természetesen, hogy halvány gőzöm sem volt, hogy mit mondok, kellett ismételnem a szavakat meg mondatokat utána. (S. K.)

Nagyon. Főleg nagymamám. Hát nem kényszerítette rá a vallásosságát a családra, de azért elvárta, hogy este együtt imádkozzunk, tehát az esti rózsafüzér az mindenkinek kell. Vacsora utáni kötelező volt, vagy hallgattuk a Kossuth rádiót s akkor egy órakor volt harangszó, s akkor el kellett mondani az Úrangyalát, s még vagy két imádságot, s reggel is, mikor felkeltünk, akkor imádsággal kelünk fel. (K. M.)

Attól függetlenül azonban, hogy kaptak-e, illetve milyen típusú vallásos nevelést kaptak gyerekkorukban, későbbi életükben mindannyian átéltek egy vagy több „megtérésélményt”, amelynek a hatására személyesen elkötelezett vallásgyakorlókká váltak.

A modern és belső módon vallásos ember világosan látja a különbséget a „szokásvallásosság” és a személyes, elkötelezett, belső vallásosság között.

Most tudatosan csinálom, amit csinálók. Gyermekkoromban azért csináltam, mert azt mondták, vagy mert más is csinálta. Most megpróbálok tudatosan ráfigyelni a dolgokra. (M. N.)

Az előbbit nem tartják elégségesnek, számukra a hit és a vallásgyakorlat sokkal többet jelent, mint a környezet vallásos szokásaihoz való egyszerű alkalmazkodást.

Az az érzésem, hogy az úgymond templomba járó emberek – nem az én tisztem az ítélkezés, tehát csak a véleményemet mondom el – nagyon kevés hányadosa igazi keresztény. Tehát tradicionális a csíki vallásosság. Ünnepnap van? Vasárnap van? Felveszem a szép ruhámat, s megyek a templomba. (Cs. J.)

Édesanyám nem igazán érti, hogy mit jelent annál többet tenni a hitedért, mint hogy eljársz templomba és imádkozol.(...) Úgy érzem, hogy az, hogy egy héten egyszer elmegyek templomba, nagyon távol áll attól, hogy érezzem azt, hogy Isten a mi teremtőnk, és csak Őbenne van életünk. Az az egy óra, amit egy hét alatt az emberek rászánnak Istenre, néhány szó, amit este vagy napközben imádkoznak, az nagyon kevés szerintem, mert úgy gondolom, hogy nem tudják igazából megnyugtadni a szívüket, és nem tudnak igazán odafigyelni Jézusra meg Istenre meg a Bibliára. (S. K.)

A hit individualizációja. „Megtérés” és „keresés”

S akkor valahogy azutánától teljesen másként láttam az egészet. (Cs. J.)

A modern és belső vallásosságú személyek életének fontos momentuma a „megtérés”. Premodern vallásos nevelést kapott egyének esetében ez főként azt jelenti, hogy az egyén életében a külső és személytelen istenkapcsolatot egy belső és személyes transzcendens kapcsolat váltja föl, és ettől kezdve vallásos életét elsősorban már nem a külső valláserkölcsi normák irányítják, hanem a saját, belsőleg átélt tapasztalatai. Ha nem részesült szigorú vallásos nevelésben, akkor az egyén számára a „megtérés” a vallásosság felfedezését jelenti és ennek beékelődését az életébe (nyilvánvaló, hogy ha egy korábban nem vallásos egyén vallásgyakorlóvá válik, akkor annak csak nagy ritkán választja premodern és külső formáját). A „megtérés” elvileg lehet egy pillanat történése is, általában azonban egy sokkal hosszabb folyamatot, időszakot foglal magába, ami alatt az egyén valamit „keres”: vagy mert nem kielégítő számára a korábbi vallásosságának tartalma, formája, vagy pedig – ha korábban nem volt vallásos – a transzcendens megtapasztalásának vágya viszi őt egyház- és vallásosságközelbe. Ezt a fajta keresést, vágyat, hiányérzetet foglalja össze Cs. J.:

Hát most nagyon szaknyelven meg tudom fogalmazni, hogy – „Nyugtalan a szívem, míg rád nem talál Istenem” – hát pont ezt éreztem. Hogy valami olyan belső vágy, nem a hétköznapi, a földhözragadt, az anyagi dolgok iránt, hanem valami olyan, ami sokkal több ennél, ami értékesebb, ami a bensőmet is kielégíti.

A megtérés első momentuma gyakran kötődik határhelyzethez, amikor az egyén helyzete és problémája annyira kilátástalannak tűnik, hogy a megoldásért önkéntelenül is Istenhez fordul. Az első – határhelyzetből fakadó – istenélményt további hosszú, akár évekig eltartó „keresés” követi: időre van szükség ahhoz, hogy az egyén belsőleg feldolgozza, önmaga számára elfogadhatóvá tegye és átalakítsa a vallási tanítást, hiszen a modern ember többé már nem fogad el önmaga számára nem racionális életmódot és életfelfogást. A modern ember vallásossága individuális: neki kell megértenie, neki kell elfogadnia, és neki kell – saját belső igényei szerint – alakítania azt. Cs. J. életében a határhelyzetet és a megtérést édesanyja betegsége váltotta ki, ezt követte a „keresés” folyamata:

S akkor valahogy azutánól teljesen másként láttam az egészet, próbáltam közeledni Istenhez, és nemsokára rá... hát mittudom én hat vagy hét évre rá jött ez a változás, rengeteg könyvet kaptam ezzel kapcsolatosan, ilyen lelki olvasmányokat, olvastam, tényleg ittam magamba mindent, azt, amit azelőtt nekem nem volt lehetőségem megtudni, s akkor már teljesen másként láttam. Akkor én magamnak alakítottam ki lényegében egy istenképet. Ami tetszett, amit szerettem, ami közel állt hozzám. S tényleg megéreztem a személyes találkozást Istennel. (Cs. J.)

A „megtérés” természetesen nem minden esetben látványos fordulópont: lehet szó egyszerűen a már meglévő hit elmélyüléséről, amikor „nagyon föllángolnak a dolgok, és teljesen mélyre hatolnak” (S. K.), ami után a hívő egy „szigetre talál”. Vagy jelenthet a megtérés egy lázadó időszakot, amikor a hit nemvész el ugyan, de a hívő a tradicionális vallásosság külső kellékeit egyszerűen leveszi magáról, mint egy ruhát, szinte kipróbálva azt, hogy a külsőségek mögött van-e belső tartalma a vallásosságának:

Volt egy dackorszakom, amikor úgy éreztem, hogy én ezt csak megszokásból csinálom, ez... Ez mikor érettségiztünk, és felkerültem egyetemre, tehát akkor úgy szabaddá váltam... Tehát nem volt az, hogy család, s el kell menni misére... S akkor utána így a társaság, az egyetemi lelkeségi társaság segítségével kerültem vissza, de egy másik oldalról, tehát odamentem így a tradicionális vallásosságommal, és akkor visszakerültem, hogy mit jelent nekem az. Tehát hogy ilyen személyes vallásosság lett belőle, de úgy volt egy év, melyben inkább ilyen dac volt, hogy nem kell, nem kötelező. (...) Megengedhettem magamnak, hogy nem megyek el templomba, mert nem ellenőriz senki, s nem tartozunk senkinek beszámolóval... (K. M.)

VALLÁSGYAKORLÁS

Egészen másként láttam már a templomba járást is, akkor már nem azért mentem a templomba, mert éppen vasárnap volt vagy ünnepnap, hanem szükségem volt arra, hogy ott legyek a templomban, szentmisén vegyek részt. (Cs. J.)

Mindezek után természetesnek tűnik, hogy a modern és belsőleg vallásos ember kapcsolata a vallásgyakorlással teljesen más alapokon nyugszik, mint a premodern és külsőleg vallásosaké. A vallásgyakorlás egyrészt nem szorítkozik csupán a vasárnapi miselátogatásra.

Túl azon, hogy elmegyek hetente vagy kéthetente – most is például a gyerekek betegek, vagy mittom én, miért nem jön össze –, eljárak misére... (...) a vallásgyakorlás nem csak ezt jelenti. Egyrészt az, hogy a mindennapi életben is valami nyoma marad-e ennek, vagy az, hogy mittudom én, egyházi munkában való részvétel is, tehát egy aktívabb hozzáállás, tehát túl azon, hogy nyájként elmegyek, és meghallgatom azt, amit a pásztor mond, vagy amit a vezér vagy az igazgató úr mond. Tehát ennél azért én többnek tartom az aktív vallásgyakorlást. (Cs. P.)

Másrészt a vallásgyakorlásnak nem maga a vallásgyakorlás (fizikai ottlét) a célja, hanem a szellemi-lelki ottlét, a belső tartalom átélése. Számukra is fontos a vallásgyakorlás, de nem tartják mindig bűnnek, ha valami miatt nem lehetnek ott a vasárnapi misén. Ha úgy érzik, hogy léleklében nem tudnak ráhangolódni a mise tartalmára, előfordulhat, hogy inkább nem is mennek el, ily módon is mintegy „tiltakozva” csupán a fizikai ottlét ellen. És nem csupán önmaguk iránt támasztják azt az igényt, hogy ne szokásból járjanak misére. Ugyanezt szeretnék a miséző paptól és a hívek seregétől is, hiszen a misén való részvételük nem saját, egyszemélyes vallásgyakorló cselekedetük, hanem egy közösségi aktuson való részvétel, ahol a mások viselkedése is meghatározó.

[A misén való részvétel] függ a mise hangulatától is, aminek egyik tényezője a miséző pap. Nagyon sok más tényezője van, hogy milyen emberek vannak, tényleg az, hogy milyen annak a helynek a... mennyire barátságos. (...) (Ha a mise) alapvetően ilyen családi, szervezési dolgok miatt ha elmarad, én nem vagyok kétségbeesve. Hiányzik, mondjuk, tehát hiányzik, jólesik elmenni, de nem érzek amiatt nagy problémát, ha nem jelenünk meg. (Cs. P.)

A modern és belső módon vallásos ember tehát igényekkel lép föl a liturgikus közösség és főként a liturgiát vezető pap iránt. Annak ellenére, hogy a misétől függetlenül abban a tudatban él, hogy „ha én ottvagyok, és odafigyelek Istenre, akkor szól hozzám, és a kegyelmét megkapom” (S. K.), a hívő megkeresi azt a közösséget, papot, akik biztosíthatják számára a lelki-szellemi feltöltődés lehetőségét a misén.

Végigpróbáltam az összes pap bácsit, úgymond, hogy melyik az, amelyik úgy tényleg úgy mond is valamit, nem csak a szája jár. Hiányzik, tehát az hiányzik, hogy valami megfogjon abból a beszédből vagy abból a prédikációból. (K. M.)

Számukra a mise leginkább az utolsó vacsora megisméltésének közösségi ünnepe, aminek olyannyira bensőségesnek kellene lennie, hogy „Jézus, aki ott áll közöttük, mosolyogjon és jól érezze magát” (S. K.). Fontos tehát számukra, hogy megtalálják azt a vallásos közösséget, plébániát vagy papot, ahol a mise hasonló élményekben részesítheti őket, világosan különbséget

tesznek az igénytelen fogyasztói vallásosság liturgiája és a lelki-szellemi megérintődés, töltekezés lehetőségét nyújtó liturgiák között.

Kétfajta szentmise van jelen az életemben. Az a szentmise, amire ha elmegyek, úgy érzem, ott vagyok, de ugyanakkor úgy érzem, hogy amit a pap prédikál, az sok üres duma. És van az életemben az a szentmise, amik itt az Egyetemi Lelkészségen vannak. És ez az a szentmise, ahol úgy érzem, hogy igazán jelen van Isten, és igazán nyitottak vagyunk arra, hogy befogadjuk, amit mond. (S. K.)

Ez az igényesség pontosan abból a fordulópontból fakad, ami a modern és belső vallásosságú hívőt elfordítja a premodern és külső vallásosság formalizmusától, a két típus tiszta megkülönböztető jegyévé válva ezáltal.

Egészen másként láttam már a templomba járást is, akkor már nem azért mentem a templomba, mert éppen vasárnap volt vagy ünnepnap, hanem szükségem volt arra, hogy ott legyek a templomban, szentmisén vegyek részt. Nagyon érdekes volt bennem is ez az átalakulás. Egyszerűen untam addig a miséket! Többet soha nem éreztem ilyet, hanem odafigyeltem a részleteire, minden érdekelt, tehát tudatosan kezdtem most már keresni azt, ami engem érdekel. (Cs. J.)

Amint korábban már említettem, a modern és belső vallásosságú emberek számára a misében nem csupán az énekek és a prédikáció a fontos (ez utóbbi azért itt is kiemelkedik fontosságával, de a premodern emberrel szemben, aki „szent beszédként” fogadja el a prédikációt, ők elvárásokat fogalmaznak meg a prédikációval és a prédikáló pappal szemben), hanem a mise áldozati liturgiája, Jézus szenvedésére és áldozatára való emlékezés is.

K: Mi az, ami a legfontosabb számodra (a szentmisében)?

V: Hát... amikor mondjuk áldozok, annak, ennek az egész szentségi vonatkozása, amit úgymond – megint személyes tapasztalatból azt mondom, hogy ez egy nagyon erős valami, akkor mindenképp ennek a lehetősége, vagy ez az Istennel való konkrét találkozás. Most ennek a szimbolikus formája az áldozás, de maga ez a találkozásnak a lehetősége ott van. (Cs. P.)

A misében a szentségek magunkhoz vétele is fontos. Nem mindig sikerül nekem sem, hogy mit tudom én, áldozzak, de megélem, tehát azt, hogy az oltári szentség meg hogy áldozat, meg ezeket mindig megélem... (K. M.)

A gyónás és az áldozás többé már nem egymás elválaszthatatlan kiegészítő kelléke, hanem mindkettőnek megvan a saját, önálló szentségi jelentősége a hívő számára. A gyónásnak a tartalma, az elmélyültsége a fontos, nem pedig a gyónás ténye, amin túl kell jutni ahhoz, hogy áldozni lehessen.

Volt nekem is olyan gyónás az életemben, amikor elmentem és gyóntam, és utána rájöttem, hogy jó, én elmondtam azt a szöveget, amit el kell mondani, de úgy

igazából nem érzem, hogy megbántam. És azóta nem megyek be azért gyónni, hogy képmutatóként el tudjam mondani, hogy gyóntam, és csak utána áldoztam, mert az nem ér semmit. (S. K.)

A belső vallásosságú hívő számára „nem elégséges az, ha gyorsan bemegy, s cakk-cakk-cakk elmondja a pap bácsinak”, számára fontos, hogy „az legyen, tényleg jelentsen, legyen valami a háta mögött...” (K. M.). A gépies és rutinszerű gyónások ellen pont úgy tiltakoznak, mint minden olyan vallásgyakorlási forma ellen, amelynek háttérében csupán megszokás, rutin és nem belső átélés van.

Ezek (a gyónások) olyan gépiesek nekem, de nem akarom, hogy az legyen, hogy ott felsorolok nem tudom mennyit, s kijövök, s álleluja, megvagyok, fel vagyok oldozva, hanem legyen a háta mögött valami, ami a saját hozzájárulásom az egész gyónáshoz. (K. M.)

Minél személyesebb és belső módon vallásos valaki, annál inkább összefonódik a gyónás a lelki vezetés iránti igénnyel. A hívő inkább beszélgetni szeretne a gyóntató lelkésszel, mintsem egyszerűen felsorolni a bűneit. A külső vallásosságú embernek nincsenek világnézeti és vallási kérdései, csupán kész válaszai. A modern és belső vallásosságú ember ezzel szemben – pontosan azért, mert viszonya a transzcendenssel élő és folytonosan változó – teli van kérdésekkel, amelyekre ugyan legtöbbször önmaga adja meg a saját válaszát – de amelyeket meg kell osztania, amelyekről beszélgetnie kell. A lelki vezető (vagy új keletű kifejezéssel élve: lelki kíséző) szerepe azonban nem korlátozódik csupán a gyónásokra. A hívek igénylik a gyónáson kívüli lelki beszélgetéseket is, fontos számukra, hogy transzcendens tapasztalataik „kimondhassák”, megoszthassák.

Azt hiszem, hogy S. az, akivel bármit, bármikor meg merek beszélni, és bármit meg tudok vele osztani, a tanácsát merem kérni. Nagyon jó az, hogy S. egy olyan lelkész, aki mindenki számára nyitott, és mindig tud valami olyant mondani, amivel tényleg ad valamit. (S. K.)

Nem szeretem a kalákagyóntatásokat, nem szeretem azt, amikor tumultusban megyünk, sorbaállunk gyónásért, tehát én azért már ha gyónok, akkor tényleg lelki beszélgetésre gondolok. Nekem az semmit sem mond, hogy most béállok a sorba, s egyet gyónok. Hogy bemegyek, s elmondom a bűneimet.

K: Van-e lehetőséged ilyen lelkibeszélgetés-szerű gyónásra?

V: Igen. Igen. Egyre több. (Cs. J.)

A gyónás lehetősége egy jó gyóntató pap személyével társítva a pszichológust is helyettesíti:

Az összes pszichológust el kellene küldeni szabadságra, vagy egyáltalán föl kéne függeszteni, mert ez az, ami az embereket a nyomasztó gondoktól, gondolatoktól, pszichés betegségektől fantasztikusan jól karban tudja tartani, meg tudja menteni, óvni. (Cs. P.)

A gyónásnak tehát önmagában van értéke számukra, nem csupán az áldozás előfeltétele. És tulajdonképpen nem is feltétele. Amint láttuk, a premodern ember soha nem megy áldozni előzetes gyónás nélkül, hiszen az áldozásban egy hatalmas, végtelenül – szinte tabuszerűen – szent Istennel találkozik, aki előtt nem mutatkozhat tisztátalanul, hiszen az büntetést vonhat maga után. A modern és belső vallásosságú személy istenképe azonban – amint erről később részletesen lesz szó – áldozáskor a barátjával, a testvérével, a szerető atyjával találkozik, azzal az Istennel, aki lehajolt a bűnösökhöz, aki előtt nem kell rituálisan „leket mosni” találkozás előtt. Természetesen számukra is fontos az önvizsgálat, „bensőleg” érzékelik, hogyha „már annyira összegyűltek a bűneik, hogy jó lenne ezt letenni az Isten kezébe” (Cs. J.). De – hacsak nem nyomasztja őket különösen valamilyen lelki probléma, vagy nem érzik felszínesnek viszonyukat az Istennel – előzetes és közvetlen gyónás nélkül járulnak szentáldozáshoz.

Nem minden áldozás előtt gyónok, sőt azt mondhatom, hogy ritkán megyek el gyónni. (...) Minden egyes alkalommal áldozok, amikor úgy érzem, hogy méltó vagyok arra. És amikor úgy érzem, hogy ha valami hibát követtem el, Istent megbántottam, megbocsátotta. Ha úgy érzem, hogy a kegyelme eljutott hozzám, akkor áldozok. (S. K.)

Istenkép

A legmegfelelőbb szó (Isten) jellemzésére az, hogy teljes szeretet és teljes szerelem. Ezenkívül teljes jelenlét, teljes védelem és biztonság, teljes odafigyelés és teljes átadás részéről. (S. K.)

A premodern ember távoli és megközelíthetetlen Istene a modern és belső vallásosságú ember számára értelmetlen, hiszen pontosan azért választotta a vallásos életformát, mert saját személyét érzi megszólítottnak.⁵

Megéreztem, hogy mit jelent ennek a... a lényege. Tehát amikor egy személyes kapcsolatod van Istennel, és ennek van egy fontos, meghatározó szerepe a gondolatodra, cselekedetedre, mindenre, amit úgy a világról gondolsz. A világról alkotott elképzelésedről. (Cs. P.)

Isten legfontosabb, lényegi tulajdonsága az, hogy személyes. Nem elvont törvények gyűjteménye, nem a világ egyensúlyát fönntartó szervező elv, nem egy jutalmazó és büntető felsőbb szerv, hanem személy. Élő, létező, megszólítható és közeli. Ez az Isten „nagyon-nagyon személyesen” szól hozzánk, és pontosan ezért, mert kézzelfoghatóan közeli tud lenni, aki „minden egyes pillanatban, minden egyes gondomban, örömemben úgy érzem, hogy ott van mellettem, és mondja, hogy ez neked van, fogadd el, és add át másoknak is.” (S. K.)

5. Természetesen e tekintetben is lehetnek kivételek. A modern vallásgyakorlók körében is elképzelhetünk olyan hívőket, akik számára a vallásosság, a vallásos érzések és élmények dimenziója kevés fontossággal bír, ugyanakkor a hit racionális területei olyan istentartalommal telítettek, amely elsősorban Istent mint a teremtés, tökéletesség, mindenhatóság atyjaként tiszteli, és amelybe néhol panteista elemek is keverednek. Ez a fajta Isten kevésbé személyközeli; meglátásom szerint azonban az ilyen típusú hívők nagy többsége nem rendszeres vallásgyakorló.

A modern és belső vallásosságú ember istenképe elsősorban a szerető, atyai, baráti Isten képét hordozza, ellentétben a premodern ember hatalmas, igazságos és bírói istenképével. Egy olyan Istenben hisz, aki vele együtt örül, szenved és megérti őt.

Ellentétben az ilyen nagyon ijesztegetős, meg poklos, meg tisztítótüzes egyházi tanítással szemben az én személyes hitem arról szól, hogy Isten engem szeretetből teremtett, s akkor örül annak, hogy vagyok. Nem csinálok túl nagy hülyeséget, tehát nem... ártok valakinek olyan nagyot, attól mindenkinek megvannak a maga csetlő-botló bűnei, de ő ettől függetlenül szeret, és nincsenek elvárásai. Szeretné, hogy én élvezzem az életet, szeressem a családomat, szeressem az embereket, úgy ahogyan Ő is valamilyen módon... az Ő nagyvonalú és lezser módján szeret. (Cs. P.)

Ebből adódóan Istennek nem kell megfelelni, hiszen:

Isten úgy szeret, ahogy vagyok. S nem azért, mert én jó vagyok, vagy jót akarok tenni, vagy mit tudom én, hogy jobb legyen a világ, hanem azért, mert ő úgy képes elfogadni, ahogy vagyok. (P. M.)

Isten legfontosabb tulajdonsága lehet tehát a „szeretet” (Cs. J.), a „szelídség és a jóság” (K. M.), ezenkívül Istent úgy is lehet jellemezni, mint „egy lelki vezetőt, tehát aki mindenhol van, tehát bennem is van, meg mindenhol van, minden az ő műve...” (K. M.). Mindezekén túl pedig Isten a megbocsátás istene is, aki „annyi bűnünk ellenére is elfogad minket, nem nyúl le, és nem legyint meg. Pedig sokszor megérdemelnénk.” (P. M.)

A modern vallásgyakorló kapcsolata Istennel nem kizárólagosan engedékeny és alázatos, hiszen a modern ember olyanfajta személyi autonómiával rendelkezik, ami megengedi számára azt, hogy „magának alakítson ki egy istenképet” (Cs. J.), és ez az Isten olyannyira személyes, hogy vele perlekedni is lehet. (Természetesen ez a perlekedés még a modern ember esetében sem válik két, teljesen egyenrangú személy közti perlekedéssé.)

V: Sokszor perlek az Úristennel, hát hogyne! Ilyen is van...

K: Miből áll ez a perlekedés?

V: Hát hogy megmondom, hogy jól van, Uram, akkor most már egy kicsit figyelj ide, ez most már nem jó nekem, vagy te hogy gondoltad, ez miért volt... Tehát egy az egyben. Mint ahogy a barátaimmal vagy a családtagjaimmal elégedetlenkedek. Ezt abszolút nem rosszhiszeműségből, hanem mert nem tudom... Úgy érzem, hogy most ezt kell mondanom. Nem ájtatoskodom, hogy örökké csak meg vagyok elégedve, hanem ha valami olyan van, akkor én azt elmondom az Úristennek. De hát ez a személyes kapcsolat! (Cs. J.)

Figyeljük meg, hogy a belső módon vallásos ember nem úgy oldja föl a negatív eseményekkel kapcsolatos belső ellentmondásait, hogy Istennek csak a bajt helyrehozó, korrigáló funkciót ad, hanem összességében próbál meg értelmet adni a történeteknek. A „Miért engedte meg Isten, hogy ez történjen velem?” típusú ellentmondások továbbra is jelentkeznek:

... vannak nehezebb időszakok (...), s akkor érzem úgy, hogy nahát, akkor ez most miért? Igazából nincsenek kétségeim, csak akkor rossz (Cs. P.),

de ezek hosszas vívódásra készítetik a hívőt, hiszen értelmet kell adni a történeteknek, meg kell találni rájuk a saját, individuális választ. A vívódás közben Isten „válaszában meglepheti” a hívőt (Cs. J.). A belső konfliktus feloldásának egyik útja a történetek olyan értelmezése, ami Isten irracionálisát is integrálni tudja.

Nem olyan könnyű meghallani az Úrnak a választát! Szóval oda tényleg jó fülek kellene – idézőjelben –, hogy meghall! (Cs. J.)

A másik lehetséges út – és ez némileg hasonlíthat a premodern ember megoldási kísérletére –, hogy a hívő önmagában keresi a negatív történést kiváltó okot, különbség csupán annyi, hogy ezt hosszas és részletes önvizsgálattal teszi, és nem az ítélkező és büntető Úr előtt, hanem egy „megbántott baráttal” szemben érzett önváddal.

V: Persze nekem is vannak olyan pillanataim, amikor valami olyan történik, hogy nem igazán tetszik, és akkor egyet háborgok, de ez nem azt jelenti, hogy elfordulok a hitemtől, és Istent vádolom azért, ami velem történt.

K: Hogyan szoktál háborgogni?

V: Hogyan szoktam háborgogni? Pontosan úgy, hogy megkérdem, hogy ez most miért történt velem? Mit csináltam, hogy ez kellett történjen? És utána próbálok gondolkozni azon, hogy hol hibáztam, hol volt az a pont, ahol nem a megfelelő irányba léptem. És bocsánatot kérek, és próbálok tanácsot kérni, hogy most mit kell tovább tennem. (S. K.)

Szagrális kommunikáció

Elmondom a napomat, elmondom a gondjaimat, bánataimat, örömeimet, ami van, és utána hallgatok, és figyelem, hogy Ó... (Cs. P.)

A modern és belső módon vallásos hívő vallásgyakorló szagrális kommunikációja – csakúgy, mint istenképe és Istennel való kapcsolata – néhány szempontból radikálisan különbözik a premodern és külső módon vallásos személyekétől.

Egy ilyen „szerető”, „nagyvonalú”, „lezsér”, „odafigyelő” és „önmagát átadó” Istennel nyilvánvalóan lehet úgy kommunikálni, ahogyan a legjobb baráttal, szülővel, szerelmestárral. Elsősorban nem merev és kötött imaszövegekkel kell hozzá fordulni, és nem is elmulaszthatatlan kötelezettségből, hanem ugyanazzal a természetességgel, önátadással, ahogyan a hozzánk legközelebb álló emberhez vagy akár önmagunkhoz, hiszen „Isten bennünk is van” (K. M.). Az ima tehát elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a hívő megosztja Istennel mindennapi gondolatait és érzéseit, s csupán mindezek mellett vagy után fordul hozzá kéréseivel.

A modern és belső vallásosságú ember tehát az ima többféle vállfaját gyakorolja, nem szorítkozik a kötött és kérő imákra. Az ima lehet egyszerű beszélgetés az Úrral, a nap történéseinek a megosztása.

Elmondom a napomat, elmondom a gondjaimat, bánataimat, örömeimet, ami van, és utána hallgatok, és figyelem, hogy Ő... Tehát figyelek. Figyelek. Csendben vagyok. (...) Ő... jelez. Most vagy a gondolataimon keresztül, vagy valamilyen... jelez. Leginkább a kommunikáció vagy a párbeszéd arról szól, hogy én gyarló akárkiként – persze megköszönöm a jó dolgokat –, de legtöbbször a bajaimat viszem eléje. Ez sem megy, vagy az sem jó, vagy meg kéne oldani... (...) S akkor én ezt elmondom neki, azt mondom, hogy próbáljon valamit kezdeni velem. Vagy segítsen ezt megoldani. S akkor ilyen, vagy olyan, vagy amolyan módon, valamilyen jelez, visszaválaszol. Vagy gondolatokban, vagy másnapi történetekben, vagy egy valamilyen hasonló, konkrét életszerű dologban, helyzetben. (Cs. P.)

Az ima tartalmazhat Szentírás-elmélkedést is, ennek egyidejűleg lehet hatása a hit érzelmi és racionális vonatkozásaiban. Legfőképpen pedig az egyéni, individuális hitet táplálja, hiszen a hívó egyedül próbálja „megérteni”, hogy mit „mond Jézus”, nem szorítkozik csupán a „hivatalos” tanításra.

Próbálok minden reggel imádkozni az Újszövetség és az Ószövetség olvasásán keresztül. (...) Próbálok mindig reggel megcsinálni ezt, nem sikerül mindig reggel, de ez nem jelenti azt, hogy kimarad a napomból. Aztán ezt követi egy rövid ima, amiben próbálok megérteni azt, amit Jézus szeretne nekem mondani, megköszönni neki azt, hogy szól hozzám és megérint, és szeretném kérni a segítségét egész napra, hogy azt, amit kapok tőle, és amit elolvasok, és amit miséken, imákon, lelkigyakorlatokon keresztül kapok, azt megélejem a gyakorlatban is. (S. K.)

A hit változása

Nem igaz, hogy ez egy egyenes út volt, vagy hogy közben is és azóta is nincsenek ilyen bizonytalan időszakok. (Cs. P.)

A modern és belső vallásosságú személy istenkapcsolata – a premodern és külső vallásosságú személyekkel ellentétben – soha nem állandó és változatlan. És ebben nem csupán a megtérés pillanata jelent jelentős, döntő változást, hanem az ezt követő időszakban is, szinte nap mint nap úgy érzik, hogy változik a hitük. És ez természetes is, ha figyelembe vesszük azt, hogy vallásosságukat nem külső, relatív változatlan normák irányítják, hanem saját belső, egyidejűleg racionális és emotív tényezőkkel teli világuk.

Egy élő és személyes kapcsolat nem lehet változatlan, vagy ha az, akkor – akárcsak az emberközi kapcsolatokban (hiszen számukra az istenkapcsolat baráti, testvéri, gyermeki kapcsolattal jellemezhető) – magában hordja az elsekélyesedés és felszínessé válás lehetőségét.⁶ Az istenkapcsolatot tehát ápolni kell, odafigyelésből származhatnak a hit egyik típusú változásai.

6. Lehetséges, hogy vannak olyan modern módon vallásos emberek, akiknek a vallásossága pontosan azért lett külsővé, mert felszínessé vált kapcsolatuk Istennel.

K: Attól a pillanattól kezdve, hogy megtaláltad az utadat, történtek-e változások a hitedben, az Istennel való kapcsolatodban? Vagy attól a pillanattól kezdve ez egy ugyanolyan állapot?

V: Nem ugyanolyan állapot! Hát én úgy gondolom, hogy nap mint nap történnek változások! Tehát olyan, hogy a csodák nekem nem azok, amik eget rengető csodák, hanem szinte mindennap vagy hetente többször is megvannak az életemben ezek a kicsi apró csodák, amik kicsi dolgokból tevődnek össze. És ezek mind erősítenek a hitemben. És azóta is! Minél többet tudok a Jóistenről, vagy az egyházzal, vallásommal kapcsolatos dolgokról, én annál inkább többet akarok tudni. Annál inkább kereső lettem ismét. És nem úgy van, hogy ez egy pangó helyzet, hogy jól van, Uram, most megkaptalak, és jó ez nekem így, hanem ösztönzöm is magamot, hogy akkor még többet tenni. (...) Néha belefáradok, vagy néha úgy érzem, hogy túl sok, amit csinálok, de pontosan ezért van szükségem a közös imákra, ezért van szükségem a szentmisére, mert úgy érzem, ha nem kapnám a kegyelmet – tehát érzem a kegyelem hatását! –, s abból táplálkozom, mert ha nem kapnám, akkor nem is tudnám csinálni mindezt. Tehát abszolút nem pangó helyzet, hogy én most állok, hanem úgy érzem, hogy napról napra tökéletesedni akarok, cselekedetemben is, és a hitem pedig az mélyül. (Cs. J.)

A modern és belső vallásosságú személy ritkán állítja azt, hogy hitében és istenkapcsolatában nem voltak hullámvölgyek, mélypontok is. Említettem már, hogy a belső vallásosságú ember számára fontos, hogy értelmezze élete történéseit, feldolgozza belső konfliktusait, a hitében és istenkapcsolatában található ellentmondásokat is integrálni tudja életébe. Ez az értelmezési folyamat, vívódás nem mindig jár sikerrel, és ez esetben egy másik típusú változás következik be, amelyet bizonytalanságok, kételyek jellemeznek.

Van, amikor nagyon megfeneklenek a hétköznapi dolgaim, annyi gond, probléma, konfliktus tornyosul elém, hogy amikor én ezt próbálom valamilyenképpen megbeszélni Istennel, elébe tárni, megoldást kérni tőle, segítséget, vagy valamit kérni tőle, s úgy érzem, hogy ez nem következik be. Heteken hónapokon keresztül nem történik semmi, csak rosszabb, rosszabb. Nehezebb, stresszesebb. Akkor szoktam így fogalmazni – no most ezt régebb, most már nyilván ez így hülyeség –, de akkoriban azt mondtam, hogy úgy érzem, hogy elhagyott az Isten. Ez egy nagyon csúnya kijelentés, nagyon durva. (Cs. P.)

Hát hazudok, ha azt mondom, hogy nem voltak hullámvölgyek, vagy néha nem azt érzem, hogy... nem igaz, hogy nincsenek bennem kételyek, mert vannak. De hát kiben nincsen? Emberek vagyunk... De azért mindig fel tudok... Tehát akármilyen nehézség van, mindig fel tudok állni, mindig megkapom a nehézségekre is a választ. (Cs. J.)

Az interjúalanyok végül egy harmadik típusú változásról is beszámolnak (habár nehéz róla beszélni), a hit „föllángolásáról”. Ez többnyire mély érzelmi nyomot hagy bennük, életük későbbi időszakában istenkapcsolatuknak egyfajta „referenciapontjává válnak”.

Változó a kapcsolatom Istennel. A múlt évben voltam Magyarországon egy tíznapos lelkigyakorlaton. (...) Ekkor volt egy olyan pont az életemben, amikor több hónapra keresztül azt mondhatom, hogy szinte az irrealitás szélén éltem és mozogtam. Annyira mélyen éltem meg a hitemet, hogy egyszerűen nem tudtam leszállni a földre. Tudtam, hogy ez most valami olyan dolog, ami előbb-utóbb odavezet, hogy le fogok esni, és mégsem tudtam leszállni. (S. K.)

Kapcsolat az egyházzal, egyházkép. Vallási közösségek

K: Van-e valami, amin változtatnál az egyházban?

V: Mennyi időnk van?! (K. M.)

A modern embernek nem csupán az isten-, hanem az egyházképe is különbözik a premodern emberétől. Egyik igen fontos különbség köztük az, hogy a modern ember nem egyértelműen definiálja az egyházat. Számára az egyház nem kizárólagosan az intézményt és a papságot jelenti (nyilvánvalóan ezt is), hanem a „hívők népét”, aminek ők maguk is tagjai, és mint ilyeneknek jogaik és kötelezettségeik is vannak.

Mit értünk az egyházon? Ez is egy értelmezési kérdés. Klasszikus módon az egyház a pap, az egyházközség és néhány ember, a kiválasztottak, akik a nyáját vezérlik. Én sokkal inkább gondolkodom abban a zsinati értelemben, hogy az egyház mindannyian vagyunk, akiknek ez az egész fontos, tehát egy nagyobb, közösségi, tág fogalom. (Cs. P.)

Az a kérdés, hogy mit nevezek egyházon. Úgy gondolom, hogy azt a papságot nem tudom egyháznak nevezni, akik egyet prédikálnak, és mást csinálnak. Az egy egyház, ami egyet csinál, és mást prédikál, kétlem, hogy jó lenne. Viszont arról az egyházzal, amibe beletartoznak az élő közösségek (...) gondolok itt minden olyan emberre, aki tényleg megéli a hitét, az az igazi egyház. A Biblia is úgy írja, hogy a papok Istennek a földi képviselői kellene legyenek, és hogyha ezt a meghatározást elfogadom, akkor csak azokat a papokat tekinthetem egyháznak, akik tényleg képviselik Istent. És azokat a hívőket, közösségeket, akik képesek az újjászületésre, hogy így mondjam. (S. K.)

A premodern ember egyháza a szent és változatlan Isten földi képviselete, amelyen nem kell (és nem is lehet) változtatni. Ezzel szemben a modern embernek rengeteg mondanivalója van mindkét egyház fogalmáról: az intézményről is és a hívek közösségéből álló egyházzal is. Néhány témakörrel eltérő lehet a véleményük (például az egyház társadalmi szerepvállalásáról), de nem is annyira ennek tartalma, mint léte a fontos. Az egyházzal szabad és kell gondolkodni. A véleménynyilvánítás nem csupán lehetőség, hanem egyfajta kötelezettség is, hiszen a modern

ember nem csupán a saját, belső hitét teremti meg, hanem ennek külső intézményes és közösségi formáit is. Az egyházért tenni kell, és minden egyháztagnak meg kell találnia azt a területet, ahol a véleménynyilvánítás mellett tevékeny tagja is tud lenni egyháznak. A tevékenységi területek szerteágazók lehetnek, a lényegük azonban minden esetben az, hogy a hívő megtalálja azt a területet, ahol „messze többet tud tenni az egyházáért” (Cs. P.), vagy másként fogalmazva „sokkal jobban ott tud lenni, és sokkal jobban át tudja adni, amit ő át akar adni” (S. K.).

A modern vallásgyakorló sajátos individualizmusa mellett vallási közösséget keres, ahol egyrészt valóban átérezheti, hogy „Isten népének tagja”, másrészt megtalálja a számára leginkább megfelelő tevékenységi területet. A plébániai hívek közössége számára túlságosan tág és személytelen:

Közösségi értelemben ez egy túl nagy méretű valami, ahol én nem tudok elhelyezkedni, nem érzem személyesnek, ezért magával az egyházközséggel úgyszólván semmilyen kapcsolatom nincs. (Cs. P.)

Maga a „megtérés” élménye is nagyon gyakran valamilyen szűkebb vallási csoportban átélt élményhez kötődik (emlékszünk még Cs. P. esetére), nem véletlen tehát, hogy továbbra is igénylik a vallásos közösségekhez való tartozást. „A vallásosságba az egyetemi lelkészeti társaság segítségével kerültem vissza.” (K. M.)

A modern és belső vallásosságú ember nagyon sokszor pontosan a kisközösségén keresztül kapcsolódik az egyházhoz, ez szolgáltatja számára az összekötő hidat a nagy, személytelen és intézményes egyházzal, amely főként „arról szól, hogy bemenni a plébániára és ott kitölteni a regisztert, vagy elvenni a pénzt”. (Cs. P.) A legfontosabb igényük az egyház iránt ennek személytelenségének megtörése. Hinni kell „abban a személyes egyházképben vagy személyes kapcsolatban, amikor az emberek bekapcsolódnak és szívesen elvállalnak, dolgoznak az egyházban. Sokféle területen.” (Cs. P.) Ezért fontos, hogy a liturgikus tér, a liturgiát vezető pap „emberközeli”, személyes legyen:

Nagyon fontos az emberközeliség, tehát például összehasonlításképpen nagyon tetszik az, hogy például a Millenniumi templomban bekerült az oltár a középpontba. Tehát nem fennebb van, nem elől van, hanem ott van közel, tehát nem fel kell nézni, hanem úgy egy irányba van, és közöttünk van, tehát ez egy ilyen közeledést érzek én ezzel, hogy... Hogy bekerült az emberek, a hívek közé az oltár.

K: Tehát szeretnéd személyesebbé és emberközelebbé tenni (az egyházat)?

V: Igen. Hát ez az, amit azt hiszem, hiányolok... Az egyházban, hogy nem közvetlenebb, nem közösségre szabott... (K. M.)

ÖSSZEFOGLALÁS

Végezetül összefoglalom a premodern és külső, illetve a modern és belső vallásosságú vallásgyakorlók isten- és egyházképe, hitelemei, vallásgyakorlati módozatai, vallásos élményei, valamint szakrális kommunikációja közti különbségeket:

	<i>Premodern és külső módon vallásos vallásgyakorló</i>	<i>Modern és belső módon vallásos vallásgyakorló</i>
<i>Gyermekkorában vallásos nevelésben részesült</i>	Szinte mindig	Nem minden esetben
<i>Külső vallásos környezet</i>	Szinte mindig	Nem minden esetben
<i>Vallásosság oka</i>	A külső környezet, szokás	Belső, személyes döntés
<i>Vallásgyakorlat motivációja</i>	Elsősorban külsők: az egyházi előírás és a közösségi normák	Elsősorban belsők: a liturgia átélése a fontos
<i>Változások a hitében élete folyamán</i>	Nincsenek	Hite, istenkapcsolata folytonosan változik – „megtérés” élménye
<i>A szentmise részei</i>	Az énekek és a prédikáció fontos	A prédikáció mellett az áldozati liturgia is fontos
<i>Istenkép</i>	Isten egy távoli és hatalmas úr	Isten barát, testvér, szerető atya
<i>Negatív események értelmezése</i>	– Isten büntetése – Isten megmentette a még nagyobb bajtól	– A történet „értelmének” keresése – Önvizsgálat: „mit kellene másképpen csinálni?”
<i>Gyónás</i>	– kötelezettség – az áldozás előfeltétele	– lelki beszélgetés – nem szükséges minden áldozás előtt gyónni
<i>Áldozás</i>	– egy évben csak egy-két alkalommal, a nagyobb ünnepekkor – egy gyónás után csak egyszer áldoznak	– „lehetőség szerint” minden szentmisén – egy gyónást követően több alkalommal
<i>Egyházkép</i>	– az egyház az Isten földi képviselője – nem szükséges változtatni rajta	– az egyház egyrészt intézmény, másrészt a hívők közössége – jelentős egyházkritika – az egyházat személyesebbé kell tenni – kisközösségek iránti igény

3. táblázat. A premodern és modern vallásosság típusjegyei.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Allport, Gordon 1977: *Az előítélet*, Budapest: Gondolat
 Rahner, Karl 1994: *Egyházreform*, Budapest: Egyházfórum
 Tánzos Vilmos 2000: *Keletnek megnyílt kapuja*, Csíkszereda: Pro-Print
 Tomka Miklós 2000: *Vallásszociológia*, Budapest: Vallástudományi Kiskönyvtár, (http://www.fil.hu/uniworld/vt/szoc/tomka_1.htm)

Tomka Miklós–Gereben Ferenc 2000: *Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálódások Erdélyben*, Budapest: Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet

Zulehner, Paul M. 1995: Az egyházak és a vallás Európában. *Mérleg* 1995, 3, 323–332.

MELLÉKLET. A KUTATÁS INTERJÚALANYAI

Cs. J. 47 éves nő, egy Csíkszereda közeli faluban született. Érettségi után tizenöt éven át tisztviselőként dolgozott, majd elvégezte a Római Katolikus Hittanárképző Főiskola levelező tagozatát, jelenleg hittanárként dolgozik. Hajadon.

Cs. L. 21 éves férfi, munkanélküli, nőkereskedelem vádjával elítélve jelenleg börtönbüntetését tölti.

Cs. P. 34 éves férfi, nős, egy másfél éves kislány és egy öt éves kisfiú édesapja. Felsőfokú műszaki végzettsége van, jelenleg egy országos kiterjedésű cég egyik egységének Hargita megyei igazgatója.

I. L. 63 éves férfi, egy bánági nagyvárosból költözött Csíkszeredába, felsőfokú műszaki végzettséggel rendelkezik, jelenleg nyugdíjas.

K. E. 48 éves nő, özvegy, két felnőtt fiú és egy 14 éves kislány édesanyja. Előkönyvelőként, kasszásként dolgozik egy csíkszeredai iskolában.

K. I. 58 éves nő, hajadon. Egy Csík környéki faluban született, Csíkszeredában érettségizett. Nyugdíjazásáig a kötöttáru-gyárban dolgozott, nyugdíjasként házvezetőnőként dolgozik.

K. M. 26 éves lány, szociális munkás, egy karitatív szervezet programkoordinátora.

L. M. 44 éves férfi, két középiskolás lány édesapja. 10 osztályt végzett Csíkszeredában, majd Marosvásárhelyen autószerelői és sofőri szakiskolát. 1990-ig egy állami vállalatnál dolgozott sofőrként, majd ennek felbomlása után egy szakközépiskolában vállalt kapusi állást.

M. N. 24 éves férfi, egyetemista, négy év teológiai tanulmány után jelenleg orvosnak készül.

P. CS. 31 éves férfi, nős, két kisgyerek apja, foglalkozása egészségügyi asszisztens.

S. A. 43 éves nő, egy Csíkszereda környéki faluban született négygyerekes családban. Az általános iskolát szülőfalujában végezte, majd a IX–X. osztályt egy csíkszeredai szakközépiskolában. Az iskola elvégzése után a csíkszeredai fonodában vállalt állást. A kilencvenes években sorozatos munka nélküli időszakokat kellett átvészelnie. Jelenleg ideiglenes állása van, egy szociális intézmény takarítónője.

S. K. 23 éves lány, utolsó éves egyetemista. Az Egyetemi Lelkészség tagja.

Sz. I. 55 éves nő, Csíkszereda egyik peremtelepülésén született és él, foglalkozása szakácsnő, jelenleg nyugdíjas.

T. K. 41 éves nő, a Gyimesekben született és nevelkedett. Ortodox vallásúnak keresztelték, a katolikus vallást – férje hitére áttérve – házasságkötésekor vette fel. 22 évet dolgozott a kötöttáru-gyárban, ennek felbomlása után takarítónőként helyezkedett el.

T. P. 28 éves férfi, nemi erőszak vádjával elítélve börtönbüntetését tölti.